

แนะนำหนังสือ

วรพร ภู่งศ์พันธุ์

ปรีดี พิศภูมิวิถี, กระดานทองสองแผ่นดิน. กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๓. ๒๔๐ หน้า. ภาพประกอบ

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

กระดานทองสองแผ่นดินเป็นหนังสือรวมบทความเกี่ยวกับโปรตุเกสและสยาม สมัยอยุธยา-ต้นรัตนโกสินทร์ของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พิศภูมิวิธิ ภาควิชาภาษา ตะวันตก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ซึ่งจบการศึกษาระดับดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์จากประเทศโปรตุเกส วัตถุประสงค์ประการหนึ่งของหนังสือเล่มนี้ ผู้เขียนได้ระบุไว้ชัดเจนในคำนำว่า เพื่อร่วมฉลองในวาระครบ ๕๐๐ ปี ความสัมพันธ์ไทย-โปรตุเกสใน พ.ศ. ๒๕๕๔ หากไม่นับรวมหนังสือ ๔๗๐ ปี แห่งมิตรสัมพันธ์ระหว่างไทยและโปรตุเกส ที่กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร แปลจากหนังสือ *Thailand and Portugal 470 years of Friendship* ที่มูลนิธิ Calouste Gulbenkian พิมพ์เผยแพร่เมื่อสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี พ.ศ. ๒๕๒๕ และกรมศิลปากรแปลเป็นภาษาไทยใน พ.ศ. ๒๕๒๘ แล้ว

กระดานทองสองแผ่นดินก็นับเป็นหนังสือเล่มหนึ่งที่มีการรวบรวมบทความเกี่ยวกับโปรตุเกสและสยามไว้อย่างน่าสนใจ ถ้าอ่านหนังสือเล่มนี้ตามลำดับของบทความผู้อ่านจะเข้าใจเค้าโครง (หรือที่ผู้เขียนใช้คำว่า “ภาพร่าง”) ของความสัมพันธ์ สยาม-โปรตุเกส ได้ดีขึ้น เพราะเนื้อหาในหนังสือเริ่มต้นด้วยการเดินทางสู่สยามของ โปรตุเกส ภาพประวัติศาสตร์อยุธยาจากเอกสารโปรตุเกสที่สำคัญ เขียนโดยชาวฝรั่งเศส สถานภาพความรู้ประวัติศาสตร์อยุธยาที่ใช้เอกสารโปรตุเกสในการศึกษาค้นคว้าจาก บทความและหนังสือทั้งภาษาไทย ภาษาโปรตุเกส และภาษาอังกฤษ บทแปลและ สารัตถวิพากษ์ของเอกสารโปรตุเกสที่สำคัญ ความสำคัญของพระราชสาส์นภาษาไทยที่ สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมไปถึงอุปราชโปรตุเกส ต่อด้วยเรื่องค้าขาย คน และชุมชนโปรตุเกส ในสมัยอยุธยาจนถึงสมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ ปิดท้ายด้วยพระราชสาส์นรัชกาล ที่ ๑ ถึงพระราชินีมาเรียที่ ๑ แห่งโปรตุเกส ในปี พ.ศ. ๒๓๒๙ อันเป็นการชี้ให้เห็นถึง ความสืบเนื่องของความสัมพันธ์ระหว่างสยามและโปรตุเกสที่มีมาอย่างยาวนาน

อย่างไรก็ตาม แม้ กระดานทองสองแผ่นดิน จะได้รวบรวมบทความไว้ทั้งสิ้น ๙ บทความ แต่พิจารณาแล้ว แบ่งเนื้อหาจัดเป็น ๓ กลุ่มใหญ่ คือ

กลุ่มแรก บทความแปลและเรียบเรียงจากภาษาต่างประเทศ ได้แก่บทความ เรื่อง โปรตุเกสในบูรพทิศ : การเดินทางสู่สยามและมาเก๊า แปลจากบทความภาษาอังกฤษ ของ Leonor Seabra เรื่อง “Macao and Siam (Thailand) : Relations in the Seventeenth and Eighteenth Centuries” in *Review of Culture* 19, 2 serie (April-June, 1994) : 47-62

และบทความเรื่อง โปรตุเกสและสยามในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ แปลจากบทความภาษาฝรั่งเศสเรื่อง *Les Portugais et le Siam au XVI siècle* พิมพ์ในหนังสือ *Nouvelles Orientations de la Recherche sur l'Histoire de l'Asie portugaise : Acts du Colloque, Paris, 3-4 Juin 1994. pp. 165-167* โดย Maria da Conceição บทความเรื่องแรกให้ข้อมูลโดยสังเขปของการเดินทาง การตั้งถิ่นในสยามและมาเก๊าของโปรตุเกส เป็นการปูพื้นฐานให้เข้าใจการเข้ามาของโปรตุเกสในเอเชียรวมทั้งอยุธยา ในส่วนของอยุธยานั้น โปรตุเกสเป็นยุโรปชาติแรกที่เข้ามาโดยนำความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี กลวิธีทางการทหารพร้อมกับมิชชันนารี บทความแปลเรื่องนี้น่าสนใจเพราะข้อมูลที่ใช้ส่วนหนึ่งไม่เป็นที่คุ้นเคยกันในประเทศไทยนัก ที่น่าสนใจ คือการกล่าวอ้างรายงานของอันโตนิโอ เฟลิซิอาโน มาเกซ เปอไรรา (António Feliciano Marques Pereira) กงสุลโปรตุเกสแห่งสยามในปี ค.ศ. ๑๘๘๑ / พ.ศ. ๒๔๒๔ ที่ระบุว่า การลงนามในสนธิสัญญาพันธมิตรและการค้าระหว่างสยามและโปรตุเกสทำในปี ค.ศ. ๑๕๑๘ / พ.ศ. ๒๐๖๑ ต่างกับ E.W. Hutchinson ซึ่งนักวิชาการไทยใช้อ้างอิงกันมาตลอดที่ระบุว่า สยาม (อยุธยา) ลงนามในสนธิสัญญากับตะวันตกโดยโปรตุเกสได้รับอนุญาตให้เข้ามาค้าขายในกรุงศรีอยุธยาและเมืองท่าอื่นๆของสยามในปี ค.ศ. ๑๕๑๖ / พ.ศ. ๒๐๕๙ และการกล่าวอ้างว่า “เป็นไปได้ที่ สมเด็จพระไชยราชาอาจเปลี่ยนการนับถือศาสนาเป็นคริสต์โดยมีชื่อทางคริสต์ว่า ดง จูอาว (Dom João) ในปี ค.ศ. ๑๕๔๔ / พ.ศ. ๒๐๘๗” แม้ว่าผู้เขียนบทความจะไม่ได้พิสูจน์ความถูกต้องของข้อมูลทั้ง ๒ เรื่องนี้ แต่ถือได้ว่าประเด็นทั้งสองกระตุ้นความสนใจให้นักวิชาการทางด้านอยุธยาศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลเพิ่มเติมหรือตั้งข้อสันนิษฐานใหม่

บทความแปลเรื่องที่สองแปลจากเอกสารฝรั่งเศส หากพิจารณาบทนำของบทความพบว่าผู้เขียนต้องการสังเคราะห์องค์ความรู้จากเอกสารโปรตุเกสที่จัดเป็นเอกสารหลักที่นักวิชาการไทยรู้จักดี เช่น หนังสือของ Duarte Barbosa, Tomé Pires, Fernão Mendes Pinto, João De Barros, Peter Floris และจากหนังสือหรือเอกสารอื่นๆที่นักวิชาการไทยไม่ค่อยคุ้นเคยนัก เช่น หนังสือและบันทึกการเดินทางของ Fernão Lopes de Castanheda, Gaspar Correia, João de Barros, Diogo do Couto, António Bocarro, Jacques de Coutre เอกสารประชุมเอกสารสำคัญ เช่น *Cartas de Afonso de Albuquerque* และประชุมเอกสารสำคัญการเผยแพร่ศาสนาของบาทหลวงโปรตุเกส บทความแปลนี้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับอยุธยาในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้าเอกชนโปรตุเกสกับ

สยามที่ดำเนินการค้าขายเส้นทางสำคัญ ๒ เส้นทาง คือ บริเวณอ่าวเบงกอล และบริเวณอ่าวไทยกับทะเลจีน และเรื่องประวัติศาสตร์สยามในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ ในเอกสารโปรตุเกส โดยให้ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพภูมิศาสตร์ การบริหารราชการแผ่นดิน เศรษฐกิจ ศาสนาและประเพณี และประวัติศาสตร์การเมือง ในส่วนศาสนาและประเพณี เอกสารโปรตุเกสให้ข้อมูลที่ค่อนข้างแปลกกว่าผู้ขายสยามมักจะฝังหินสีมีค่าหรือลูกกระพรวนเล็กๆ ไว้ที่อวัยวะเพศ เพราะหญิงสยามมักจะพึงพอใจที่ได้เห็น ขณะที่ในเรื่องประวัติศาสตร์การเมืองเอกสารของปินดูชาวโปรตุเกส เป็นข้อมูลร่วมสมัยเพียงเรื่องเดียวที่ให้ข้อมูลว่า สมเด็จพระไชยราชาสวรรคตเพราะถูกวางยาพิษโดยพระมเหสีของพระองค์ร่วมสมคบกับออกขุนชินราช จากนั้นพระราชโอรสองค์ใหญ่ของสมเด็จพระไชยราชาธิราชขึ้นเสวยราชสมบัติ โดยมีมเหสีและขุ้ของพระนางกำกับราชการแทน ส่วนบาทหลวงโปรตุเกสให้ข้อมูลเหตุการณ์ที่สมเด็จพระนเรศวรทรงกระทำยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชาไว้ต่างจากพระราชพงศาวดารสยามทุกฉบับว่า “ในการคชยุทธ์ที่หนองสาหร่ายครั้งนั้นเมื่อพระมหาอุปราชา กำลังได้โอกาสกำลังจะจ้วงฟัน สมเด็จพระนเรศวรเห็นก็โปรดเรียกนายทหารโปรตุเกส ๒ นาย ให้เข้ามายิงพระมหาอุปราชาตกลงจากหลังช้าง” จากข้อมูลดังกล่าวทำให้เห็นว่า บทความแปลเรื่องนี้มีประโยชน์ในแง่ของการให้ข้อมูลที่ชวนขบคิดและตั้งคำถามในบางประเด็นเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อยุธยา

กลุ่มที่สอง เอกสารชั้นต้นภาษาโปรตุเกสและภาษาไทยเกี่ยวกับสยามและโปรตุเกสประกอบด้วย บทความดังต่อไปนี้ ภาษาโปรตุเกส บทความแปลและอธิบายความเรื่อง เอกสารโปรตุเกสฉบับแรกเกี่ยวกับสยาม เรื่องโตเม่ ปิรีช และดูอาร์ตีอ บาร์โบซ่า กับเอกสารว่าด้วยสยาม บทความสองเรื่องนี้ ผู้เขียนได้แปลจากเอกสารต้นฉบับภาษาโปรตุเกส โดยให้ข้อมูลภูมิหลังของเอกสาร ทั้งประวัติของโตเม่ ปิรีช และดูอาร์ตีอ บาร์โบซ่า ประวัติการพิมพ์หนังสือ บทความแปลของเอกสาร แม้ว่าบทความแปลเอกสารโตเม่ ปิรีช และดูอาร์ตีอ บาร์โบซ่า ได้มีการแปลมาหลายครั้ง หลายสำนวนแล้ว แต่บทความแปลในบทความนี้น่าสนใจเพราะเป็นการแปลจากเอกสารภาษาโปรตุเกสโดยตรง ไม่ได้แปลจากต้นฉบับภาษาอังกฤษ อย่างไรก็ตาม ส่วนที่มีประโยชน์มากของบทความทั้ง ๒ เรื่อง คือ สารัตถวิพากษ์ ที่เป็นการนำข้อมูลจากบทความแปลมาวิพากษ์และให้ข้อมูลประวัติศาสตร์อยุธยาจากเอกสารโปรตุเกส เช่น ข้อมูลเกี่ยวกับมะละกา อยุธยา การค้าและสินค้าที่มีในสยามและที่เป็นสินค้าส่งออก และประเพณีการรับราชทูตต่างชาติซึ่งข้อมูลจากเอกสาร

โปรตุเกสในบทแปลบันทึกคำสั่งของ อันโตนิโย ดือ มิรันดา ดือ อาเซเวโด ระบุว่าสมัยอยุธยาตอนต้น ฝ่ายในคือพระอัครมเหสี หรือพระภรรยาเจ้าเสด็จออกรับแขกเมืองด้วย

บทความเอกสารชั้นต้นภาษาไทย ได้แก่ ความสำคัญของพระราชสาส์น สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมไปถึงอุปราชโปรตุเกส ผู้เขียนให้ข้อมูลที่มาของเอกสารว่า ต้นฉบับเก็บไว้ที่ห้องสมุดโบดเลียน มหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ดและมีสำเนาอีกชุดเก็บไว้ที่หอสมุดแห่งชาติประเทศฝรั่งเศส พระราชสาส์นนี้พิมพ์ในนิตยสารศิลปากรปีที่ ๔ เล่มที่ ๓ (กันยายน ๒๕๐๓) พระราชสาส์นนี้มีความสำคัญที่สุดชิ้นหนึ่ง เพราะเป็นเอกสารของราชสำนักโดยตรง สารของเอกสารนี้ชี้ให้เห็นการใช้พระนามพระมหากษัตริย์และความสัมพันธ์กับต่างประเทศ เรื่องพระนามพระมหากษัตริย์ ผู้เขียนระบุไว้ว่า ข้อมูลในพระราชสาส์นนี้นั้น เป็นข้อมูลใหม่ทางประวัติศาสตร์เพราะพระนามของกษัตริย์ที่ปรากฏในพระราชสาส์นว่า สมเด็จพระเอกาทศรถธิศวรบรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวมิได้หมายถึงสมเด็จพระเอกาทศรถ พระอนุชาธิราชของสมเด็จพระนเรศวรเพราะพระนามนี้เป็นสามัญนาม แต่จากข้อพิพาทของผู้เขียนโดยพิจารณาจากชื่อบุคคลในพระราชสาส์น ทั้งฝ่ายอยุธยาและโปรตุเกสและบริบทประวัติศาสตร์ เชื่อว่าเป็นพระราชสาส์นในสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมไปถึงพระเจ้าฟิลิปที่ ๒ แห่งโปรตุเกส

บทความเรื่องพระราชสาส์นรัชกาลที่ ๑ ถึงพระราชาธิบดีโปรตุเกส ผู้เขียนให้ข้อมูลว่าพระราชสาส์นนี้เป็นเอกสารส่วนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกถึงพระราชาธิบดีที่ ๑ แห่งโปรตุเกส ใน พ.ศ. ๒๓๒๙ ทรงขอขอบคุณเมตตาของประเทศโปรตุเกสเรื่องการค้าและการซื้อขายอาวุธยุทโธปกรณ์ ผู้เขียนสรุปว่าเนื้อความในพระราชสาส์นมีข้อมูลที่น่าสนใจหลายประการทั้งเรื่องการสงครามตอนต้นรัชกาลกับพม่า (สงครามเก้าทัพ) สงครามครั้งนี้ สยามได้รับอาวุธจากโปรตุเกส การพระราชทานที่ดินและพระบรมราชานุญาตให้โปรตุเกสสร้างโรงสินค้า รวมทั้งกล่าวถึงเรื่องรัชกาลที่ ๑ ทรงช่วยเหลือเจ้าแผ่นดินญวน (องเชียงสือ) ที่เกิดกบฏไต่เต็น จนต้องเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ดังนั้นการที่ผู้เขียนเลือกนำพระราชสาส์นฉบับนี้มาศึกษาและรวมพิมพ์ไว้ในหนังสือ จึงทำให้ผู้สนใจประวัติศาสตร์อยุธยาได้เห็นภาพความสืบเนื่องของความสัมพันธ์ระหว่างโปรตุเกสกับสยามตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์

กลุ่มที่สาม ปกป้องว่าด้วยโปรตุเกสและสยาม บทความในกลุ่มนี้มี ๓ เรื่องด้วยกัน เรื่องแรก อยุธยาดีจากเอกสารโปรตุเกส จุดประสงค์การเขียนบทความนี้

ผู้เขียนระบุไว้ชัดเจนในหน้าคำนำว่า “เป็นการพยายามอธิบายว่าหากจะศึกษาเรื่องเกี่ยวกับอยุธยาในหลักฐานภาษาโปรตุเกสมีประโยชน์และช่วยได้ระดับหนึ่ง ทั้งในประเทศไทยเองก็ได้เคยมีผู้สนใจเอกสารโปรตุเกสอยู่บ้างแล้ว” จากจุดประสงค์ดังกล่าวสาระสำคัญของเอกสารซึ่งเป็นเสมือนการสำรวจสถานการณ์ความรู้ประวัติศาสตร์อยุธยาที่ใช้เอกสารโปรตุเกสในการศึกษาค้นคว้าทั้งจากบทความและหนังสือภาษาไทย ภาษาอังกฤษและภาษาโปรตุเกส รวมทั้งให้ข้อมูลเกี่ยวกับเอกสารโปรตุเกสที่ทางหอสมุดแห่งชาติได้ทำสำเนาจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติกรุงลิสบอน ประเทศโปรตุเกสและเก็บรักษาไว้ที่หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพฯ ดังนั้น บทความนี้จึงมีประโยชน์ต่อผู้ที่เริ่มสนใจหรือผู้ที่ต้องการศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยาจากเอกสารโปรตุเกสอย่างลุ่มลึกต่อไปได้เป็นอย่างดี ที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดหมวดหมู่ข้อมูลเอกสารโปรตุเกสทั้งเป็นต้นฉบับลายมือเขียนและเอกสารตีพิมพ์ภาษาโปรตุเกส ที่จัดเก็บ ณ หอสมุดแห่งชาติ กรุงลิสบอน และที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ตอร์ ดีอ ตอมบู (Torre de Tombo) ประเทศโปรตุเกส

บทความเรื่อง *ค่ายและคน* : ชุมชนโปรตุเกสในอยุธยา ให้ข้อมูลสังเขปเกี่ยวกับค่ายและคนโปรตุเกสในสมัยอยุธยา โดยกล่าวถึงค่ายโปรตุเกสในแผนที่ที่เขียนโดยชาวตะวันตกในสมัยอยุธยา เช่น ของลาอูแบร์ รวมทั้งข้อมูลคร่าวๆ จากการขุดค้นทางโบราณคดี บทความเรื่อง *ชุมชนโปรตุเกสกุฎีจีน* บทความนี้ เมื่อพิจารณาแล้วมีการเชื่อมโยงถึงบทความเรื่อง *ค่ายและคน* : ชุมชนโปรตุเกสในอยุธยา เพราะให้ข้อมูลชุมชนโปรตุเกสที่ตั้งขึ้นในสมัยกรุงธนบุรีหลังเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าแล้วโดยสมเด็จพระเจ้าตากสินทรงพระราชทานที่ดินให้ การตั้งถิ่นฐานของบาทหลวงโปรตุเกสและกลุ่มเข้ารีตนี้ อยู่บริเวณกุฎีจีน สาระที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งของบทความนี้คือการชี้ให้เห็นความสำคัญของบริเวณกุฎีจีนซึ่งมีความคึกคักจากการค้าและเป็นที่พักของบุคคลสำคัญ เช่น สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) และชาวต่างชาติ เช่น นายแพทย์แดนปีช บรัดเลย์, โรเบิร์ต ฮันเตอร์ รวมถึงเป็นที่ตั้งของโรงถ่ายรูปของฟรานซิส จิตร หรือขุนสุนทรศาสตร์ลักษณะ หรือต่อมาคือหลวงอัคนีนฤมิตร

กล่าวได้ว่ากระดานทองสองแผ่นดิน เป็นหนังสือเล่มหนึ่งที่น่าสนใจและเป็นประโยชน์ต่อแวดวงประวัติศาสตร์ไทย โดยเฉพาะต่อนักวิชาการทางด้านอยุธยาศึกษาที่ต้องการใช้เอกสารและมุมมองของโปรตุเกสช่วยจำลองภาพอยุธยาในอดีตให้เด่นชัดขึ้น

อีก รวมทั้งต่อผู้ที่เริ่มสนใจศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา ทั้งควรค่ากับการมีไว้เป็นเจ้าของ
 เหมาะกับผู้อ่านทุกคนที่เป็นนักวิชาการ นิสิต นักศึกษา รวมทั้งบุคคลทั่วไปด้วย เนื้อหา
 บางตอนของบทความทั้ง ๙ เรื่องในหนังสือกระดานทองสองแผ่นดินก็เป็นการแนะนำ
 ข้อมูลใหม่ๆ ทั้งที่เป็นเอกสารชั้นต้นที่ได้รับการบันทึกจากชาวโปรตุเกสร่วมสมัยและ
 ข้อมูลที่ไปปรากฏในงานวิชาการของนักวิชาการต่างชาติในปัจจุบัน เป็นการจุดประกาย
 ให้นักประวัติศาสตร์ไทยให้เริ่มคิดและแสวงหาคำตอบหรือมุมมองใหม่ๆ ให้แก่ประวัติ
 ศาสตร์ไทยสมัยอยุธยา เพราะหลักฐานชั้นต้นของไทยหรือของต่างชาติที่นักวิชาการไทย
 ค้นเคยกันมานานแล้วนั้นล้วนต่างได้รับการศึกษาวิเคราะห์จนแทบจะไม่เหลือให้
 พลิกแพลงและตีความเพื่อหานัยใหม่ๆ ได้อีก โดยทั่วไปการอ่านหนังสือเล่มนี้อย่างน้อย
 ก็จะทำให้ผู้อ่านรับรู้ และเข้าใจประวัติศาสตร์ความความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับโปรตุเกส
 ที่เป็นชาติตะวันตกชาติแรกที่เข้ามาเจริญความสัมพันธ์และการค้ากับอยุธยา ความ
 สัมพันธดังกล่าวนี้ก็มีมายาวนานครบ ๕๐๐ ปีใน พ.ศ. ๒๕๕๔ นี้

